

De arkæologiske spor efter Gråbrødre Kloster i Randers

Af Inger Marie Hyldgård

1. Topografi

Der er gennem tiden gjort flere arkæologiske iagttagelser af Franciskanernes kloster i Randers, byens eneste tiggermunkeorden. Egentlige udgravninger er foretaget i 1971,¹ 1973,² 1985³ og 1986,⁴ men der er aldrig lavet en samlet bearbejdning af resultaterne, hvilket der hermed skal rådes bod på. Til gengæld har de skriftlige kilder fra reformationstiden og slotsperioden været genstand for megen interesse, og er publicerede i anden sammenhæng.⁵ Denne fremlægning vil derfor koncentrere sig om udgravningerne.

Gråbrødre Kloster lå, hvor nu indkøbscentret »Slotscentret« er beliggende, omfattende matr. nr. 121d, 124, 125, 126a, 126b samt 133b.

Klostret afgrænses mod nord af Slotsgade, der formentlig eksisterede gennem det meste af middelalderen. Slotsgade var indtil o. 1755 en del af Brødregade.⁶ Arkæologiske spor af middelaldervejen er iagttaget under kloakarbejdet.⁷

Mod vest afgrænses området af Brødregade, nævnt fra 1451 som Brødergade,⁸ der dog er væsentlig ældre. Arkæologiske levn langs og i Brødregade antyder dens eksistens fra ældre middelalder.⁹ De skriftlige kilder fortæller imidlertid klart, at der også i middelalderen lå en række huse mellem Brødregade og klostret.¹⁰

Mod syd afgrænsedes klostret i middelalderen af

Dytmærskens, der er nævnt fra 1471.¹¹ Mellem klostret og husene langs Dytmærskens fandtes en fugtig lavning, som først er blevet bebygget op i 1800-tallet, det nuværende Burschesgade.

Øst for klostret fandtes byens grav, hvor idag Østervold ligger. Østerport, der er arkæologisk påvist,¹² lå ud for Slotsgade.

På Resens kort (fig. 1) ses det ombyggede kloster i en sen slotsfase, efter nedrivningen af vestfløjen.

2. Udgravningerne

Der er ialt udgravet højst 20% af det samlede klosteranlæg, så mange spørgsmål efterlades ubesvarede. Endvidere har udgraverne i 1970'erne haft store besværligheder med såvel udgravningen som tolkninger. Udgravningerne blev ikke ført til undergrund, og kun undtagelsesvis igennem den ældste klosterfase. Alle anlæg, der ikke skønnedes truet, blev efterladt uden undersøgelse og dokumentation, og endelig gravedes punktvist i flere omgange, med nedslag i tilfældige bygningsfaser. Mange fund er opsamlet uden nøjagtige oplysninger om lag og fundsted. Der blev aldrig skrevet beretning, og et stort, uoverskueligt dokumentationsmateriale blev efterladt uden afsluttende konklusion.

I stedet for at sammenfatte notater og artikler fra 70'ernes gravninger, har jeg derfor valgt at gå til det

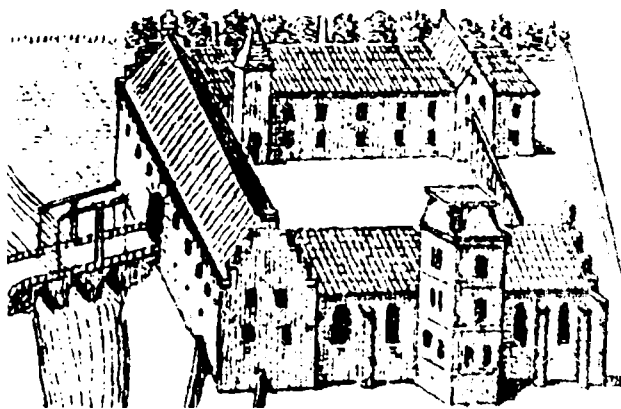

Fig. 1: Dronningborg Slot, set fra nord. Fra Resens Atlas o. 1670.

primære materiale, marktegnninger, beskrivelser, fotos samt genstandene. De følgende beskrivelser af klostret er derfor baseret på dokumentationsmaterialet, ikke på udgravernes tolkninger, og vil på visse punkter afvige fra disse. På fig. 2 ses de fundne bygningslevn fra klostret indtegnet på et moderne marktekort.

Udgravningerne fra 1985 og 1986 var vigtige, ikke blot for at fremdrage endnu en bid af klostret, men også fordi man her havde mulighed for at kontrollere en gammel gravning i vestfløjen, og foretage et tilbunds-gående snit ved vestfløjens sydgavl.

3. Historiske data

Gråbrødre Kloster i Randers stiftedes i 1236.¹³ Umiddelbart derefter formodes byggeriet at gå i gang. I 1244 brændte »den bedste del af byen samt 2 kirker og Gråbrødre Kloster«. ¹⁴ Klosterkirken ombyggedes 1449-67, og det nævnes i 1467 »at på denne nørre side ved koret skal der i den nye Gråbrødre Kirke opføres et kapel..«. ¹⁵

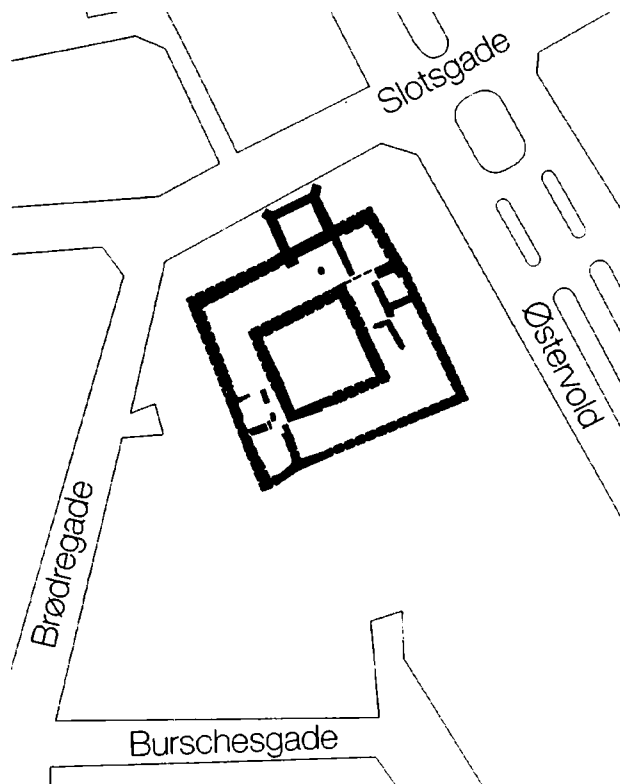

Fig. 2: Kortudsnit med indtegnede bygningslevn. Stiplede linjer angiver formodede fundamentsforløb, fuldt optrukne angiver påtrufne. Tegning IMH 1996.

Da Dronning Margrethe i 1405 gav penge til pilgrimsfærder nævnedes bl.a. »det hellige kors i Randers«. I 1442 fortælles, at i Gråbrødre Kloster afholdtes daglig Helligkors messe, ligesom Helligkors laug havde til huse i klostret. ¹⁶ Iøvrigt blev klosterforstanderen i Randers, Ove Jensen Kaas, i 1468 valgt som provinsminister for franciskanerprovinsen Dacia. Hans gravsten, der ses på fig. 3, blev tegnet i 1769, men gik senere tabt. ¹⁷

Fra 1536 var kirken sognekirke.¹⁸ I 1547-50 ombyggede Chr. III klostret, ved hjælp af materialer fra nedrevne kirker i omegnen, til Dronningborg slot.¹⁹ Kirken blev både slots- og sognekirke. Omkring 1660 blev den på det tidspunkt meget brøstfældige vestfløj revet ned. Resten af slottet beordres nedrevet i 1721, dog stod kirkens mure til 1740.²⁰ Få år senere var området fuldt bebygget med nye huse.

4. Bygningsbeskrivelser

Kirken

Gråbrødrenes kirke, der var indviet til S. Maria eller Vor Frue, lå i klostrets nordfløj. Kirken blev undersøgt i 1971 i flere omgange, først med prøvegravning og søgegrøfter, senere med et mere regulært felt. Kun en mindre del af koret og et kapel blev undersøgt, samt en ganske lille bid af skibet.

Kirken var ca. 11 m bred og mindst 23 m lang i indvendig mål, men den fulde længde kendes ikke. Det nordlige fundament var ca. 2 m bredt, og bestod af kampesten lagt i en fundamentsgrøft med sand mellem stenene. Der var plyndringsgrøfter overalt, men kun til en vis dybde. De nederste dele af kirkens fundament var bevaret overalt i udgravningsfeltet.

I koret blev der fundet et nedsænket gulv fra en lav underetage, ca. 9 m × 11 m stor, med teglstensgulv og fundament til midterpille. Gulvet, der var lagt i et 20 cm tykt sandlag, bestod fortrinsvis af genanvendte munkesten, idet mange var brokker eller havde mørtel på bagsiden. Under sandlaget fandtes et tykt, sortbrunt kulturlag med oldsager. Der fandtes ingen begravelser, hverken under eller over gulvet, men derimod en formodet ældre fundamentsgrøft, der løb parallelt med kirkens nordfundament få meter syd for denne. Der findes tilsyneladende intet dokumentationsmateriale vedr. denne ældre fun-

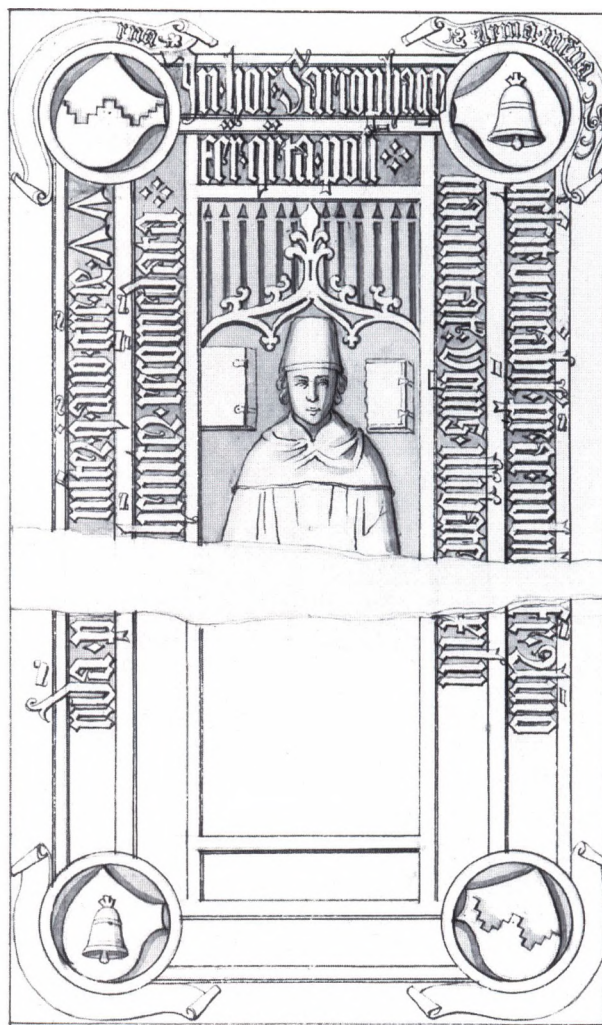

Fig. 3: Gravsten over Ove Jensen Kaas, død 1447. Tegnet af Søren Abildgaard i 1769. Nationalmuseet.

damentsgrøft, hvorfor den må tages med et vist forbehold. Undergrunden blev ikke lokaliseret. De nederste skifter af væggene var bevaret, og det sås, at

Fig. 4: Underetagen i kirken. Kun den nordligste del blev frilagt. Foto: Kulturhistorisk Museum, Randers. (KHM).

murene var skalmuret med teglsten, hvorpå sad puds og flere lag hvidt kalk. Bag skalmuren fandtes et kampestensfundament, der mod øst og syd var væsentlig svagere end de øvrige sider. Kirkens bærende mur mod syd må formentlig søges længere mod syd end underetagens placering antyder, eller måske er fundamentet delvist fjernet. I underetagens nordvesthjørne var kasse-mursfylden bevaret op til ca. 1,5 m over gulvet. Midt på både nord- og syd-væggen sås et fremspring bestående af munkesten i 3 stens længde. Det kan være spor efter ribber, og dermed har rummet antagelig været overhvalvet.

Kun ganske lidt af den øvrige del af kirken blev frilagt. Vest for underetagen blev skibets nordlige fundament fulgt ca. 1 m mod vest. Nord for fundamentet fandtes kirkegården, syd for – inde i kirkerummet – fandtes et ca. 1,75 m tykt brokkelag fra nedbrydningen. Gulvfladen i skibet lå ca. 1 m højere end gulvet i underetagen. Under gulvet i skibet fandtes sandlag og begravelser.

Øst for underetagen fortsatte det nordlige fundament endnu en meter, korets afgrænsning mod øst blev ikke fundet. Der blev gravet en søgegrøft omtrent fra midten af underetagens østmur gående ca. 7 m mod øst ind i koret. På profiltegningen ses 3 grave, nedgravet fra samme niveau. Der er formodentlig flere gulvlag eller afretningslag samt rester af et flisegulv. I bunden af profilen fandtes 2 opfyldningslag bestående af ler og iblandet knust tegl. I disse lag, der er samtidige, fandtes bl.a. skår fra kander samt et uglaseret stentøjsskår. Der blev ikke gravet dybere. Der er ingen tegn på afslutning af bygningen mod øst, men den har muligvis ligget få meter længere mod øst. En prøvegravning 11 m øst for underetagen afslørede, at man her var udenfor kirken.

Kirkens tårn

På kirkens nordside, umiddelbart nord for underetagen, fandtes fundamenterne af en ca. 10 × 12 m stor bygning. Også her bestod fundamenterne af marksten, lagt i en grøft, dog således at det bestod af 2 rækker store kampesten med mindre sten og gult sand imellem.

På Resens kort (fig. 1) ses, at det må være fundamenter fra tårnet, der netop lå her. Samme tårn er velsagtens for den underste etages vedkommende identisk med kapellet fra 1467.

Under udgravningen var det tydeligt, at tårnets fundamenter var en senere, men udateret tilføjelse til kirken. Denne iagttagelse støttes af 2 grave, beliggende på kirkegården nord for kirken. Tårnets vestfundament skærer begge grave. Tårnets gulv bestod af uglaserede teglfliser, derunder sås 5-6 horisontalt strukturerede sandlag, der muligvis repræsenterer ældre gulvlag eller afretningslag. Lagene var gennemskåret af en del begravelser. Under gulvlagene,

der lå noget højere end underetagen under koret, fandtes en byggehorisont med teglstøv og brokker, derunder mindst 1,75 m kulturlag, hvilket var den dybde, man gravede til. Undergrunden blev ikke påtruffet. Gravene og gulvlagene inde i tårnet blev ikke undersøgt, idet udgravningen kun gik langs fundamenterne. Der er registreret enkelte fund fra lagene ældre end tårnet.

Tolkning

Kirken hører formodentlig til klostrets ældste anlæg, påbegyndt i 1200-tallet, mens tårnet er en senere tilføjelse. Den ældste kirkefase træder ikke klart frem, men bestod formentlig af en mindre – især kortere – kirke, uden kapel og tårn. Underetagen under koret blev af udgraverne tolket som en krypt. Det er imidlertid usikkert, om rummet har hørt til kirken, eller om det er en del af klostret. Belægningen af genanvendte munkesten har umiskendeligt kælderpræg, især når man tænker på, at munkene ejede en tegllade lige uden for Randers. Desuden fandtes en indgang til rummet i det sydøstre hjørne af østfløjen, hvis gulv ligger i samme niveau som underetagen under koret. Der kan imidlertid også være en indgang fra skibet ned til rummet, for det meste af fundament og mur mellem underetagen og skibet blev ikke udgravet. Over underetagen og mod øst fandtes koret. Det er mest sandsynligt, at underetagen er resultatet af en ombygning, hvor koret er hævet. Samtidig forlængedes det yngre kor mod øst, hvor det hviler på opfyldningslag af ler. Grundene til en sådan ombygning kan være flere, dels en almindelig hævnning af området, dels det faktum at terrænet falder mod syd.

Fund fra kulturlagene under både tårnet og underetagen må alle dateres til 1400-tallet. Opfyldningsla-

Fig. 5: Østfløjen. Øverst slotsfasens pikstensbelægning, underst klostrets munkestensbelægning. Foto: KHM.

gene under koret indeholder både kandeskår og stentøjsskår, hvilket må dateres tidligst til midten af 1300-tallet og senest begyndelsen af 1400-tallet.

Den fra de skriftlige kilder kendte ombygning har formentlig omfattet både kor og underetagen, samt umiddelbart derefter også tårnet, der forinden var indrettet til kapel. Kirkens vestlige del blev ikke berørt af udgravningerne, men ligger formodentlig stadig bevaret under de stående bygninger.

Østfløjen

Østfløjen, der blev delvis udgravet i 1971, afslørede 2-3 bygningsfaser, hvoraf man fortrinsvis undersøgte den yngste. Bygningen har været mindst 13 m bred og mindst 20 m lang, men dens afgrænsning er ikke klart defineret.

Østfløjens østmur blev ikke påvist, men må formentlig ligge umiddelbart øst for udgravningsfeltet. Resterne af vestmuren ses muligvis i den sydlige del af udgravningsfeltet. Mod nord har østfløjen været sammenbygget med med kirken i nordfløjen. Afslutningen mod syd blev ikke lokaliseret.

De dybestliggende og formodentlig ældste fundamenter og brolægninger blev kun sporadisk påtruffet, men det ser ud til, at der blev frilagt spor efter mindst 3 rum. En langsgående skillemur delte østfløjen i en østlig og vestlig del, således at der fandtes et rum på vestsiden og 2 på østsiden.

Det vestlige rum var antagelig på omkring 11×6 m. Det afgrænses mod nord af underetagen under koret, hvortil der har været en ca. 75 cm bred døråbning, idet gulvbelægningen fra østfløjen fortsætter ind gennem muren. De 2 gulve lå i samme niveau. Mod syd er afgrænsningen mere usikker, men dannes antagelig af et øst-vestgående kampestensfundament, der blev påtruffet under en yngre brolægning. Ind mod skillevæggen fandtes en skalmuring af munkesten med puds og hvidt kalk. Gulvet var belagt med munkesten liggende to og to skiftevis på hver led. Under gulvet fandtes et tykt sandlag. Den nordligste del af rummet blev ikke undersøgt eller dokumenteret på grund af et jordskred, man opgav at fjerne. Men plyndringsgrøften til det vestlige fundament blev iagttaget under den maskinelle afgravning. Det kan ikke ses om rummet var over hvælvet. Over munkestensbelægningen sås et $\frac{1}{2}$ m tykt lag bestående af muldblandede kulturlag iblandet tegl, mørtel og hele murpartier. Derover fandtes en stenpikning lagt i brunt sand, et møddingsagtigt, brunt kulturlag og derover nedbrydningslag. Der synes næppe tvivl om, at munkestensgulvet hører til klostertiden, og stenpikningen hører til slotsfasen,

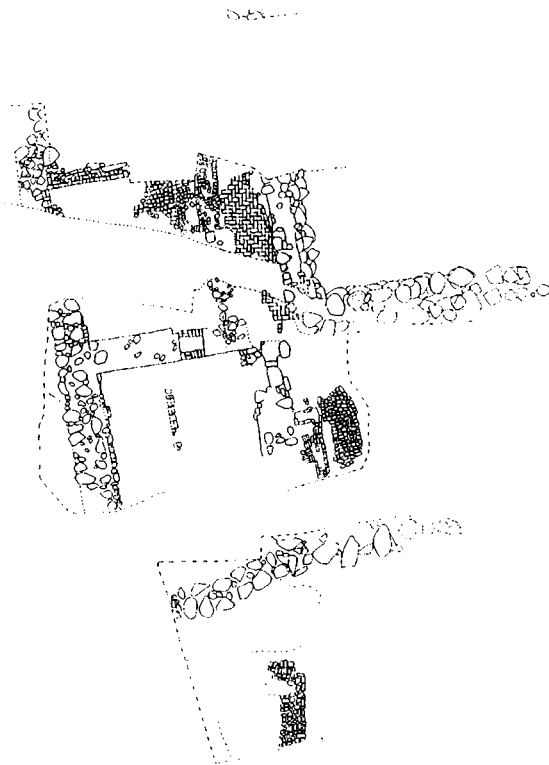

Fig. 6: Plan over de udgravede dele af østfløjen. Tegning IMH 1996.

med en ombygningsfase derimellem repræsenteret ved murpartier, teglbrokker og mørtel. Dette støttes af dateringen af de forholdsvis få genstande, der kan relateres til disse lag.

I den østlige del af østfløjen er der fundet spor efter 2 rum. Det nordligste, der støder op til nordfløjen, er muligvis omkring 5 m langt i indvendig mål, bredden kendes ikke, men må mindst være 4 m. I midten af rummet ses et rektangulært fundament på ca. $1,25 \times 1,75$ m. Der blev tilsyneladende

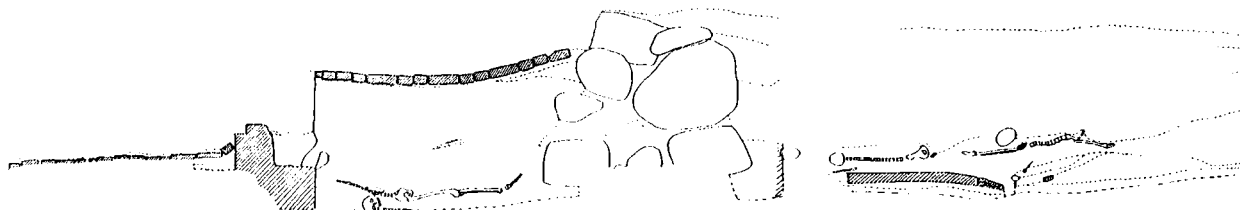

Fig. 7: Snit gennem vestfløjen. Tegning IMH 1996.

ikke fundet spor efter gulvlag eller gulvbelægninger. Det sydlige rum var næsten helt dækket af en brolægning fra slotstiden, og man gravede tilsyneladende kun dybere, hvor den ikke var bevaret. Rummets afslutning mod vest og nord synes dog sikker, således at det er mindst $7\frac{1}{2} \times 5$ m stort. Der er muligvis flere fundamenter eller andre bygningsspor under brolægningen, men en redegørelse herfor er ikke mulig. I slotsfasen blev den nord-syd gående skillemur i østfløjen delvist nedrevet, idet den yngre brolægning fortsætter hen over de tidligere rumadskillelser.

Østfløjens afslutning mod syd og eventuelle sammenhæng med sydfløjen ligger udenfor udgravningsfeltet. I en lille udvidelse af feltet mod syd fandtes en sildebensmønstret munkestensbelægning, lagt i sort kulturjord. Munkestenene var pillet op i feltets sydlige del, de øvrige afgrænsninger kendes ikke. Da korsgangen i vestfløjen havde samme belægning, er det fristende at henføre belægningen til klostertiden, men en sammenhæng kan ikke dokumenteres.

Udgraverne skriver, at østfløjens sammenbygning med kirken i nordfløjen var hugget ind i kirkens fun-

dament, således at østfløjen må være yngre end kirken. Da østfløjen støder op til kirkens ombyggede kor, er denne iagttagelse imidlertid problematisk, medmindre man antager, at østfløjen er bygget senere end ombygningen af kirken. I så fald må østfløjen være fra midten af 1400-tallet eller yngre. Der er dog mulighed for, at østfløjen er ombygget omtrent samtidigt med kirken, idet den ældste klosterfase er dårligt undersøgt og dokumenteret. Både iagttagelser og konklusion er derfor behæftet med nogen usikkerhed.

Vestfløjen

Der blev gravet i vestfløjen i 1973, 1985 og 1986. I 1973 graves i et ca. 300 m² stort felt samt 2 ikke særligt dybe grøfter, en fra Brødregade vest for klostret til udgravningsfeltet samt en øst-vest gående grøft hen over vestfløjens østfundament ca. 4 m nord for udgravningsfeltet. I 1985 blev et mindre felt syd for vestfløjen undersøgt, samtidig med et tilbundsgående snit ind til sydgavlens fundamenter.

I 1985 graves i et ca. 148 m² stort felt i den sydlige del af vestfløjen. Dette udgravningsfelt overlapper

Fig. 8: Begravelser i fratergården. Foto: KHM.

de dele af 1973-feltet, men gik dybere ned. Kun 1985-gravningen førtes til undergrund.

Begge vestfløjens nord-syd gående fundamenter blev fundet samt sydgavlen. Alle fundamenter er 1,40-1,75 m brede og består af kampesten med mindre sten imellem, lagt i en fundamentsgrøft.

Vestfløjen har været ca. 11,5 m bred og mindst 24 m lang. De 2 sydligste rum er delvist udgravede. Den nordlige del af vestfløjen ligger formentlig stadig bevaret under de stående bygninger.

Det sydligste af rummene er let trapezformet og måler indvendig ca. 5×9 m. Væggene har været kasse-mure med tegl på ydersiderne. Der var ingen gulv-

lag bevaret, kun opfyldningslag. Dog ses en ca. 2,5 m lang dobbeltrække munkesten, afgrænsende et fir-kantet fyldskifte i rummets nordvesthjørne.

Det nordlige af rummene måler indvendig ca. $6,5 \times 6$ m. Også her sås på fundamenterne mod nord og vest en indermur af tegl. Mod øst fandtes en 0,73 m bred skillemur af munkesten. I rummet lå et delvist bevaret munkestengulv lagt i ler. De 2 rum i vestfløjen er adskilt af en ca. 1,45 m tyk kassemur med munkesten, hvori sås en sekundær, ca. 0,90 m bred døråbning.

Øst for det nordlige rum i vestfløjen, mellem munkestensmuren og vestfløjens østfundament, fandtes korsgangen. Det østlige fundament er yngre end resten af vestfløjen. Det ser ud til, at korsgangen er en senere tilføjelse til vestfløjen, idet fundamentsgrøften skærer lag, der er samtidige med resten af vestfløjen. Det sildebensmønstrede munkestengulv i korsgangen ligger noget højere end i rummet indenfor.

Det indvendige hjørne mellem vest- og sydfløjen blev undersøgt i 1973. Da blev den ca. 2 m brede korsgang frilagt ca. 6,75 m i vestfløjen og ca. 4 m i østfløjen.

Det udvendige hjørne ved syd- og vestfløjen blev undersøgt i 1985. Her påvistes, at der var tale om 2 fundamenter lagt i forlængelse af hinanden, og at nedgravningen til sydfløjens sydfundament skar lagene og nedgravningen til vestfløjens sydgavl. Det vil sige, at vestfløjen er ældre end sydfløjen.

Ca. 2 m syd for vestfløjens sydgavl fandtes rester af nordøsthjørnet af en munkestensbygning, der antagelig stod, da vestfløjen byggedes, og eksisterede samtidig med.

Udgraveren daterer sydfløjens fundament til 1300-årenes 1. halvdel. Den ældste byggefase, der

ligger delvist uden for udgravningsfeltet dateres til 1200-tallet. Omkring 6 m syd for sydfløjen fandtes spredte planker og stolper, der tolkes som en gangflade. Træet er dendrokronologisk dateret til 1339. Der er således spor efter middelalderlige anlæg og aktiviteter i engen umiddelbart syd for klostret.

Sydfløjen

Den vestligste del af sydfløjen og dens sammenhæng med vestfløjen blev undersøgt i 1973. Sydfløjen har været ca. 11,5 m bred, længden kendes ikke. Det nordlige fundament og korsgangen blev afdækket ca. 9 m fra vestfløjen mod øst. Det sydlige fundament blev afdækket ca. 5 m fra vestfløjen mod øst. Feltet derimellem blev blot undersøgt med 2 grøfter, en kloakledning, samt et nord-syd gående snit tværs gennem sydfløjen. Ved sammenbygningen med vestfløjen er der tilsyneladende rester af 3 faser fundamenter og mure, samt muligvis 1 døråbning mellem vest- og sydfløjen. Da den sydligste del af vestfløjen, på indersiden af sydgavlens fundament, ikke er udgravet, mangler der imidlertid klarhed over faserne. Døråbningen synes dog fra slotsperioden.

Der var i sydfløjen rester af et munkestensgulv, hvorover sås en omfattende planering. Først et lerlag, hvis bund var stærk trækulsholdig, derover 2 lag teglbløkker og øverst en pikstensbrolægning. Over stenpikningen fandtes et meget mørtelholdigt lag, indeholdende en del fragmenter af skiferplader samt et tykt lag strandsand dækket af et gulvlag. Sidstnævnte lag repræsenterer velsagtens slotsfasen, hvorimod pikstensbelægningen må være fra klostrets yngste fase. Tæt ved vestfløjen fandtes i sydfløjen en 0,5 m bred og 2,20 m lang nord-syd gående munkestensmur, der med en ret vinkel gik ind til vestfløjen. Der sås rester af munkestensgulve på begge si-

der. Muren var overlejret af et leret planeringslag og må repræsentere en ældre bygningsfase. Planering med et lerlag er iagttaget flere steder, bl.a. i vestfløjen.

Sydfløjens nordfundament synes anlagt samtidig med resten af sydfløjen og samtidig med vestfløjens østfundament. Måske er korsgangen bygget samtidig med sydfløjen i første halvdel af 1300-tallet.

5. Kirkegård og begravelser

Der er fundet begravelser over store dele af klostret. Nogle få må henføres til den ældste klosterfase før 1300, andre til slotsfasen, mens en del – måske langt de fleste – er fra 1700-tallet. Kirkegården var i brug til 1724.²¹ Det har ikke været muligt at datere begravelserne ud fra armstillinger, idet de ofte ikke var registrerede, ligesom der er en sammenblanding af middelalderlige og nyere tids begravelser.

Kirkegården afgrænsedes mod nord af Slotsgade, hvor man tidligere har fundet en kraftig stenrække, der muligvis har været kirkegårdsdige.²² Der blev i 1971 udgravet et ca. 15 m² stort felt på kirkegården nord for skibet. Under mange lag begravelser fandtes ældre kulturlag og bebyggelsesspor fra slutningen af 1100-tallet og o. 1200.

Der blev fundet grave i stort tal i fratergården samt i korsgangen i vest- og sydfløjen, både over og under munkestensbrolægningen. Disse må alle henføres til middelalderen. Der blev ikke fundet begravelser i østfløjen, tilsyneladende heller ikke i sydfløjen syd for korsgangen. Derimod fandtes en del begravelser i vestfløjen samt området vest for vestfløjen. Her er formodentlig tale om begravelser foretaget efter nedrivningen af vestfløjen.

De ældste begravelser blev fundet under korsgangen ved syd- og vestfløjen. Her ses enkelte grave, der

skæres af fundamentsgrøften til fundamenterne ind mod fratergården.

6. Ældre bebyggelsesspor

Samtlige steder, hvor udgravningerne blev ført til strækkeligt dybt, fandtes kulturlag ældre end det firfløjede klosteranlæg. Langs Slotsgade har der antagelig været bebyggelse allerede tidligt i middelalderen. Udgravningen på kirkegården her viste gulvlag fra slutningen af 1100-tallet, ligesom der i gravene fandtes en del skår og bl.a. en mønt fra o. 1200. Der blev ikke gravet til undergrund. Ligeledes synes kirkens østlige del opført på kulturlag, hvoraf yngste er fra 1400-tallet. Heller ikke her fandtes undergrund.

Under fratergården fandtes et sildebensmønstret munkestensgulv samt gulvlag under begravelserne. I samme dybde fandtes gulvlag under vestfløjens korsgang. Lagene slutter tilsyneladende op til den nord-syd gående munkestensmur i vestfløjen. Denne mur, der er pudset på østsiden, har muligvis været vestmur i en tidligere klosterbygning. Gulvlagene blev mod øst gennemskåret af det kraftige fundament ind mod fratergården og må således være ældre. Under Gulvet i fratergården fandtes sand- og lerlag, ikke ældre end 1200-tallet. Det er antagelig rester af en ældre klosterbygning med enkelte samtidige begravelser. Man har flere gange tidligere fundet begravelser langs Slotsgade og den nordlige del af Brødregade.²³

1985-gravningen syd for klostret viste derimod ingen aktivitetsspor ældre end klostret.

7. Sammenfatning

Gråbrødre Kloster i Randers var anlagt i byens østlige udkant, på et delvist bebygget område. Klostret bestod i senmiddelalderen af et firfløjet anlæg, byg-

Fig. 9: Gulv fra ældre bygning, fundet under begravelserne i fratergården. Foto: KHM.

get af røde munkestens. Fløjene har været ca. 11,5 m brede.

Klosterkirken, der lå i nordfløjen, blev ombygget og udvidet i 1400-tallet, bl.a. med et nyt kor samt et tårn. Den ældste kirkefase er stort set ukendt. Østfløjen blev bygget eller ombygget engang i 1400-tallet, efter ombygningen af kirken. Vestfløjen byggedes antagelig i 1200-tallet, korsgangen og sydfløjen føjedes til i 1. halvdel af 1300-tallet. Sydfløjens indretning er iøvrigt ukendt.

Under dele af det firfløjede anlæg fandtes rester af en ældre munkestensbygning med samtidige begravelser. Dele af bygningen er indgået i vestfløjen. Syd for klostret fandtes rester af en ældre munke-

stensbygning, der har stået samtidig med vestfløjen. Det meste af klostret ligger stadig under jordoverfladen, ligesom de ældste faser ligger under de tidlige udgravninger. Man har i et vist omfang taget hensyn til fundamenterne og bevaret dem under nyere byggerier, selvom meget er fjernet i årenes løb. Bevaringsforholdene er gode, og alt tyder på en forholdsvis uspoleret klosterruin under det ikke udgravede område, især i nordvesthjørnet, mellem kirken og vestfløjen samt måske sydfløjen. Klostret er ikke fredet, og byggeplaner for området vil også i fremtiden medføre udgravninger og forhåbentlig bringe os et skridt nærmere gråbrødrenes kloster i Randers.

Noter

1. Kulturhistorisk Museum, journal nr. 128/70. Sagen omfatter 2 mapper med tegninger, samt 9 ringbind med diverse materiale. Genstandene er dels udstillet, dels på magasin. Udgravningerne fra 1971 og 1973 er journaliseret under ét.
2. Se note 1.
3. Kulturhistorisk Museum, journal nr. 2/84. Udgravningen blev foretaget under daglig ledelse af stud.mag. Hans Mikkelsen.
4. Kulturhistorisk Museum, journal nr. 128/70. Materialet er samlet i et ringbind (bd. 10) i samme sag som 1971-73 gravningerne. Udgravningen blev foretaget under daglig ledelse af cand.phil. Inger Marie Hyldgård.

5. Hall 1986 s. 11-16; Sørensen 1952, s. 135-40; Spreckelsen 1952, s. 200-211; Kristoffersen, 1972, s. 3-8.
6. Bondesen 1985 s. 87.
7. Kulturhistorisk Museum, journal nr. 0765.
8. Bondesen 1985 s. 47.
9. Kulturhistorisk Museum, journal nr. 0290 og journal nr. 65/68.
10. Spreckelsen 1960 s. 19.
11. Bondesen 1985 s. 51.
12. Kulturhistorisk Museum, journal nr. 327/72. Om Østerport kan læses i Hansen, 1952, s. 162-163.
13. Lorenzen 1914 s. 45.
14. Spreckelsen 1960 s. 8.
15. Spreckelsen 1960 s. 19.
16. Spreckelsen 1960 s. 16.
17. Kirk, Wessel Hansen, Nielsen 1994 s. 52.
18. Spreckelsen 1960 s. 33.
19. Spreckelsen 1952 s. 201-202.
20. Kristoffersen 1972 s. 10.
21. Spreckelsen 1952 s. 182.
22. Spreckelsen 1952 s. 181.
23. Se note 22 samt følgende artikler i Randers Amtsavis: 16/8 1934, 24/6 1908, 30/5 1900 og 22/3 1882.

Litteratur

- Bondesen, Peter: Vejnavne i Randers Kommune, 1985.
- Hall, Henning: Ryttere, Rak og Randersborgere, 1986.
- Hansen, Knud Kjellerup: Byen efter reformationen. I: Randers Købstads Historie bind 1, 1952. S. 149-198.
- Kirk, Lene, Heino Wessel Hansen & Allan Berg Nielsen: Randers i Middelalderen, 1994.
- Kristoffersen, Hans Runge: Den kvinde, hvis navn stinker i Randers. I: Skalk 1972 nr. 5. S. 3-8.
- Kristoffersen, Hans Runge: Dronningborg. I: Skalk 1972 nr. 3. S. 4-10.
- Lindbæk, Johannes: De Danske Franciskanerklostre, 1914.
- Lorenzen, Vilhelm: De Danske Franciskanerklostres Bygningshistorie, 1914.
- Spreckelsen, Poul v.: Dronningborg Slot. I: Randers Købstads Historie bind 1, 1952. S. 200-211.

Spreckelsen, Poul v.: Randers Data 1040-1598. I: Historisk Aarbog for Randers Amt, 1960. S. 7-40.
Spreckelsen, Poul v.: Randers Data 1598-1961. I: Historisk Aarbog for Randers Amt, 1961. S. 49-107.

Sørensen, Aage: Ommersyssels Ødekirker. I: Historisk Aarbog for Randers Amt, 1938. S. 54-61.
Sørensen, Aage: Randers og reformationen. I: Randers Købstads Historie bind 1, 1952. S. 135-148.